

Startarrangementen: Inzicht in de eerste ervaringen met de pilot

Eli Haafkens,
Viviënne Smit-Wolterink,
Margriet Braun

Januari 2026

Aanleiding

In Nederland starten de afgelopen jaren steeds meer kinderen van vijf jaar of jonger direct in het SBO of SO in plaats van het regulier onderwijs.

Sinds 2015 is deze zogenaamde onderinstroom met meer dan 30% gestegen (Koopman & Ledoux, 2018; Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, z.d.). Deze trend staat haaks op de doelstellingen van de Wet op Passend Onderwijs (2014), die beoogt dat leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften zoveel mogelijk in het reguliere onderwijs blijven (De Boer & Van der Worp, 2016; Meppelink, 2023). Daarnaast ontnemt het sommige jonge kinderen de kans om naar een school in hun eigen wijk te gaan.

Ook binnen de deelregio Enschede wordt een toename gezien in de onderinstroom. Daarom is in 2024 de vierjarige pilot 'Startarrangementen' opgezet op zes basisscholen in Enschede. Leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften krijgen de mogelijkheid om in het reguliere onderwijs te starten. In de groepen 1 en 2 wordt naast de leerkracht onder andere pedagogisch medewerkers, onderwijsassistenten, NT2-specialisten, orthopedagogen, logopedisten, schoolwijkcoaches, ambulante begeleiding, kwaliteitscoördinatoren en een onderwijsondersteuningsteam ingezet voor extra ondersteuning. Ook kan binnen de school makkelijk expertise worden ingeschakeld van bijvoorbeeld een orthopedagoog of logopedist. Het doel van de startarrangementen is om de leerlingen binnen het reguliere onderwijs te houden en het liefst op zo'n manier dat vanaf groep 3 geen extra ondersteuning geboden hoeft te worden.

De pilot 'Startarrangementen' wordt met praktijk- en ontwikkelgericht onderzoek gevolgd door de netwerkcirkel Jeugd & Onderwijs, onderdeel van de Werkplaats Sociaal Domein Twente (WSDT). In het eerste jaar van de pilot hebben vierdejaars Social Work studenten, begeleid door de WSDT, onderzoek gedaan naar de eerste ervaringen van de professionals van de zes deelnemende basisscholen

(deelstudie 1) en welke expertise ingezet wordt en aanvullend nodig is (deelstudie 2). In deze factsheet worden de belangrijkste bevindingen beschreven in de vorm van succesfactoren en knelpunten. Ook worden aanbevelingen gegeven voor de stuurgroep om de pilot verder door te ontwikkelen.

Methoden

Eerste deelstudie

In de eerste deelstudie is samen met twee studentengroepen een kwalitatieve studie gedaan bij de zes deelnemende scholen (De Broekheurne, De Spinner, De Paulusschool (nu de Zonnewijzer), Roombeek, Windroos & Ouverture). De onderzoeksvraag was: Wat zijn, na een half jaar, de eerste ervaringen van de betrokken professionals met de pilot Startarrangementen?

Er zijn semigestructureerde interviews van elk een half uur gehouden met de volgende professionals:

- 8 leerkrachten
- 8 directeurs
- 6 intern begeleiders
- 2 onderwijsassistenten
- 5 orthopedagogen

De onderwerpen waren: ervaringen met interne communicatie, verschillende rollen bij de startarrangementen, inzet van extra ondersteuning en successen en knelpunten.

De interviews zijn individueel afgenomen door minstens twee studenten. De interviews zijn getranscribeerd en thematisch gecodeerd.

Tweede deelstudie

In de tweede deelstudie is door één studentengroep een kwalitatieve studie gedaan rondom de inzet van expertise binnen het startarrangement.

De onderzoeksvraag was: Welke expertise is er volgens leerkrachten en professionals binnen de pilot Startarrangementen nodig om leerlingen optimaal te ondersteunen, en in hoeverre wordt deze expertise momenteel benut?

Er zijn semigestructureerde interviews van elk een uur gehouden met de volgende professionals:

- 8 leerkrachten
- 5 onderwijsassistenten
- 1 kwaliteitscoördinator

Ook deze interviews zijn gehouden aan de hand van een semigestructureerde vragenlijst. Bij elk interview waren een leerkracht en een onderwijsassistent/kwaliteitscoördinator aanwezig (duo interview) en soms nog een leerkracht of onderwijsassistent (interview met drie personen).

De vragen richtten zich op behoeften en ervaringen rondom de inzet van extra ondersteuning, samenwerking tussen de verschillende betrokkenen en successen en knelpunten.

Resultaten

We geven de resultaten van de beide studies gecombineerd weer aan de hand van succesfactoren en knelpunten.

Succesfactoren

Inzet interne en externe expertise: Een van de grootste succesfactoren is de mogelijkheid voor de scholen om makkelijker extra ondersteuning in te zetten. De zes scholen zetten momenteel de volgende soorten ondersteuning in:

Interne ondersteuning:

- Onderwijsassistenten
- Pedagogisch medewerkers

Externe expertise:

- NT2-specialisten
- Orthopedagogen
- Logopedisten
- Schoolwijkcoaches
- Ambulante begeleiding
- Kwaliteitscoördinatoren
- Ondersteuningsteam (OT)
- Expertise gedrag vanuit het speciaal onderwijs
- TOS-expertise vanuit Kentalis

Onderwijsassistenten of pedagogisch medewerkers staan samen met de leerkracht voor de klas. Hoe de uren worden ingezet, verschilt per school. Op meerdere scholen staan zij twee hele dagen voor de klas. De scholen kunnen zelf bepalen waar en wanneer de ondersteuning nodig is. Naast de interne expertise zetten scholen externe expertise in zoals NT2-specialisten die de leerlingen kunnen helpen met taalontwikkeling, logopedisten om de spraak te verbeteren, of ze kunnen schakelen met de co-teachers vanuit het speciaal onderwijs. De begeleiding vindt altijd binnen school en het liefst in de klas plaats

Keuze in soort expertise: Elke school heeft de vrijheid om te kiezen welke expertise ze benutten. Zo kunnen ze inzetten op hetgeen er op hun eigen school het meest nodig is. Bij de ene school ligt de nadruk op taal, bij de andere school op gedrag.

Vooronderzoek: Voordat een leerling in het startarrangement begint, brengen orthopedagogen de specifieke behoeften van de leerling in kaart. Dit zorgt voor gerichte begeleiding vanaf het begin. Leerkrachten en directeurs geven aan dat dit de effectiviteit van de begeleiding vergroot, omdat zij direct kunnen inspelen op de behoeften van de leerlingen zonder eerst zelf nog veel uitzoekwerk te moeten doen.

Kindgerichte aanpak: De extra inzet in de klas wordt gewaardeerd omdat het ervoor zorgt dat alle leerlingen meer gerichte aandacht kunnen krijgen. De aanwezigheid van een extra beroepskracht geeft de leerkracht daarnaast meer flexibiliteit om zowel instructie te geven als actief mee te spelen met de kinderen. Leerkrachten ervaren het als waardevol dat ze niet alleen de onderwijsassistent kunnen inzetten voor begeleiding, maar ook zelf extra observaties en stimuleringsmomenten kunnen creëren. Hierdoor kunnen taken beter worden verdeeld en is er meer ruimte voor de leerkracht om aandacht te geven aan individuele kinderen.

Een leerkracht zei:

“Wat wij nu vooral merken is dat het de mogelijkheid biedt om veel meer mee te spelen met de kinderen. [...] en vanuit de relatie dat kinderen zich veilig voelen dat er meer tijd en aandacht is voor echt even individueel.”

De startarrangementen geven ruimte voor een kindgerichte aanpak. Zo kunnen leerlingen op hun eigen niveau worden ondersteund, waardoor ze zowel in het onderwijs als sociaal-emotioneel stappen kunnen maken. Leerkrachten en directies benadrukken dat een veilige en positieve leeromgeving bijdraagt aan het welzijn en de leerprestaties van de kinderen.

Leren van/met elkaar: De interactie tussen startarrangement leerlingen en reguliere leerlingen heeft een positieve invloed op het leerklimaat in de klas. Door samen te werken en te spelen, leren kinderen van elkaar en ontwikkelen ze belangrijke vaardigheden zoals samenwerken en communiceren.

Verbinding onderwijsondersteuningsteam:

Een ondersteuningsteam (OT) is betrokken bij het voortraject van een startarrangement leerling, wat ervoor zorgt dat er sneller een brug gevormd kan worden tussen school en ouders. Het OT kent de leerling en ouders vaak al voordat het kind geplaatst wordt in een startarrangement, waardoor ouders zich eerder vertrouwd voelen met de school. Door afstemming met het OT voelen ouders zich serieus genomen doordat ze het gevoel hebben hun zorgen kwijt te kunnen bij een vertrouwd persoon. Een enkele school merkt op dat het soms lastig is om het OT structureel en op tijd in te zetten. Het OT is niet altijd direct beschikbaar wanneer een school dit nodig heeft.

Knelpunten

Niet-dagelijkse ondersteuning: Alle scholen streven ernaar om structureel met minimaal twee personen voor de klas te staan. In de praktijk lukt dit echter niet altijd, vooral vanwege financiële beperkingen. Binnen de pilot is vooral (financiële) ruimte voor het inzetten van een ondersteunend professional in de klas voor twee dagen per week. Op de meeste scholen worden deze uren verdeeld over de ochtenden. Echter geven zowel de leerkrachten als ondersteunend professionals aan dat deze ondersteuning eigenlijk elke dag in de klas aanwezig moet zijn om te voldoen aan de ondersteuningsbehoeften van de leerlingen. De aanwezigheid van de startarrangement leerlingen, vooral de leerlingen met gedragsproblematiek, zorgen ervoor dat de leerkracht moeite heeft met balans houden in de klas wanneer zij alleen staan. Sommige leerkrachten geven zelfs aan het liefst met zijn drieën voor de klas te staan om écht genoeg draagkracht te ervaren.

Beschikbaar personeel: Een bijkomend knelpunt is het effect van ziekteverzuim onder personeel. Wanneer onderwijsassistenten of orthopedagogen door ziekte niet beschikbaar zijn, valt de extra ondersteuning weg. Dit zorgt ervoor dat leerkrachten extra belast worden. Hoewel dit niet op alle scholen als een probleem wordt ervaren, benadrukt dit wel het belang van de beschikbaarheid van personeel.

Interne communicatie: Leerkrachten en orthopedagogen geven aan dat ze vooraf onvoldoende informatie hebben gekregen over de pilot. Dit maakte het moeilijk voor hen om zich goed voor te bereiden. Ook hadden ze tijdens de pilot graag meer betrokken willen worden bij besluitvormingsprocessen. Ze merkten dat veel overleggen plaatsvonden op directieniveau, terwijl zij als uitvoerders ook graag waren meegenomen in de besluitvorming.

Een leerkracht zei:

"Ik wil gewoon duidelijkheid. Wij hebben nooit de kans gehad om in gesprek te gaan met de mensen die het hebben bedacht. [...] Daarachter wordt heel veel overleg gevoerd over startarrangementen, maar niet met ons besproken. Wij moeten ook onze vragen of dingen waar we tegenaan lopen kunnen doorgeven."

Inmiddels zijn er bijeenkomsten opgezet waarbij de scholen periodiek meegenomen worden in besluitvormingsprocessen en waarbij ruimte is om zowel met directie als met de scholen onderling in gesprek te gaan over knelpunten en de voortgang van de pilot.

Toekomst van startarrangement leerlingen:

Er is onzekerheid over de ondersteuning van startarrangement leerlingen wanneer ze doorstromen naar hogere groepen. De vraag is of de ontwikkeling die de kinderen hebben gemaakt doorgezet kan worden als de ondersteuning wegvalt.

Een leerkracht zei:

"Op de lange termijn is het ook wel een uitdaging, want hoe gaat het verder? Als ze naar groep 3 gaan dan hebben ze die extra ondersteuning niet meer."

Verdeling startarrangement leerlingen:

Leerkrachten hebben behoefte aan richtlijnen/afspraken over het maximum aantal startarrangement leerlingen per klas en hoe ze worden verdeeld gebaseerd op taal/gedragsproblematiek. Leerkrachten vragen zich af hoeveel startarrangement leerlingen (vooral met gedragsproblematiek) verantwoord in één klas kunnen worden geplaatst. Op één basisschool zitten acht startarrangement leerlingen in één klas. Leerkrachten van de andere scholen geven aan dat zij zoveel startarrangement leerlingen niet in hun eigen klas zouden kunnen dragen en vragen zich af of dit ten goede komt aan de dynamiek van en het pedagogische klimaat in de klas.

Aanbevelingen

Zorg voor continuïteit in de extra ondersteuning in de klas

Leerkrachten merken kwetsbaarheid in bezetting (en daardoor extra belasting) wanneer de extra ondersteuning in de klas door ziekte niet beschikbaar is. Stageplekken voor Pabo en/of Social Work studenten kunnen gecreëerd worden om extra ondersteuning in de klas te bieden en de kwetsbaarheid van uitval van personeel te verminderen. Derdejaars studenten lopen gedurende een schooljaar meerdere dagen per week stage. Wanneer je stageplekken biedt op de scholen kun je een student meerdere vaste dagen laten meedraaien in de klas als leerkracht en/of als onderwijsassistent/pedagogisch medewerker. Een stagiair draagt uiteraard niet dezelfde verantwoordelijkheden, maar geeft de leerkracht/ondersteunend professional wel een extra paar handen in de klas om bij te dragen aan de ondersteuningsbehoeften van leerlingen. Zorg er wel voor dat je de stagiair een vaste praktijkbegeleider biedt die hen begeleidt in hun ontwikkeling.

Ontwikkel een doorstroomplan

Een doorstroomplan voor leerlingen binnen een startarrangement kan het abrupt wegvallen van ondersteuning bij overgang naar hogere groepen voorkomen en de ontwikkeling blijven stimuleren. Stel voor elke startarrangement leerling een individueel doorstroomplan op, dat:

- De onderwijs- en ondersteuningsbehoeften van de leerling beschrijft;
- De doelen en voortgang binnen het startarrangement documenteert;
- Een inschatting geeft van de verwachte ondersteuningsbehoeften in groep 3 en verder;
- Concrete afspraken bevat over monitoring, evaluatiemomenten en betrokkenen.

Betrek ouders, leerkrachten en eventuele ondersteuners bij het opstellen van dit plan. Benut het doorstroomplan al in groep 1 en 2 door de leerling structureel te monitoren op sociaal-emotionele ontwikkeling, werkhouding en leerprestaties. Doe dit door minimaal eens per zes weken een evaluatiemoment in te plannen met de leerkracht en ondersteunend professional. Blijf dit doen gedurende de overgang naar groep 3 en hogere klassen. Zo kun je de voortgang continu monitoren. Hierbij is het wel van belang dat er bij de hogere groepen minimaal één ondersteunende professional werkzaam is die hiervoor verantwoordelijk is.

Licht scholen in over mogelijkheden inzet expertise

De zes deelnemende scholen hebben het gevoel soms handen te missen, vooral in de klassen waar gedragsproblematiek aanwezig is. Het inlichten van de scholen over de mogelijkheden van externe expertise kan de scholen helpen om de juiste expertise in te zetten. De stuurgroep kan de scholen hierover informeren door een informatiebrief of een overzicht van expertisemogelijkheden te ontwikkelen en te delen.

Informeer andere scholen over de pilot

Een grote kracht van de pilot is het feit dat de scholen ruimte en budget krijgen om extra ondersteuning in te zetten in de klas en dat ze passende ondersteuning kunnen inzetten afhankelijk van de aanwezige ondersteuningsbehoeften. In een ideale situatie zouden andere scholen deze ruimte ook moeten hebben (zelfs scholen zonder leerlingen die normaliter op het speciaal onderwijs worden geplaatst).

Deze pilot kan andere scholen de kracht van de extra ondersteuning, en hoe je dit het beste opzet, laten inzien. Dit kan op lange termijn bijdragen aan het plaatsen van kinderen in het regulier onderwijs in plaats van het S(B)O: wanneer hier binnen de school voldoende budget en ruimte voor wordt gemaakt kan elke school bijdragen aan het tegengaan van de onderinstroom. Er ligt een taak voor het samenwerkingsverband om deze waarde van de pilot en de invloed op de onderinstroom kenbaar te maken bij andere scholen.

Referenties

De Boer, A., & Van der Worp, H. (2016). Passend onderwijs: Wat is het en hoe werkt het? Amsterdam University Press.

Defence for Children. (2022). Professionals in het onderwijsveld: meer leerlingen naar speciaal onderwijs door gebrekkige hulp op school. <https://www.defenceforchildren.nl/>.

Koopman, P. N. J., & Ledoux, G. (2018). Kenmerken van leerlingen in het speciaal basisonderwijs tussen 2008 en 2018 (Evaluatierapport 1001, projectnummer 20689.06). Kohnstamm Instituut.

Meppelink, A. (2023). Ondersteuningsbehoeften van leerlingen die onder instromen in het Speciaal (Basis) onderwijs [Doctoral dissertation].

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (z.d.). Leerlingstromen. <https://ocwincijfers.nl/>